

CVJETKO MILANJA
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Primljeno: 03.04.2007.
Prihvaćeno: 23.10.2007.

SKOKOVO POIMANJE GENEZE DIJALEKTALNOGA KAJKAVSKOG PJESNIŠTVA

Tekst analizira Skokov koncept pojma i geneze dijalektalnoga kajkavskoga pjesništva; ponajprije njegova briga da terminološki pročisti i razjasni sam pojam, potom da na temelju dotadašnje literature o dijalektalnom pjesništvu ukaže na prinos i nedostatak različitih teorija koje su se bavile tim fenomenom i sačini sintezu tih problematiziranja te dadne svoj zaključak.

Naše razmatranje odnosi se na dio kapitalnoga prinosa Jože Skoka proučavanju kajkavskoga pjesništva 20. stoljeća. Riječ je dakako o njegovim dvjema knjigama – *Moderno hrvatsko kajkavsko pjesništvo, te Kajkavski kontekst hrvatske književnosti* (1985.). Mi smo za ovu prigodu izdvojili jedan dio problema koji je tematiziran u drugoj navedenoj knjizi, a obuhvaća njenu drugu polovicu. Radi se o pitanju geneze i nomenklature naslovljene *O genezi i jezično-estetskom identitetu kajkavskog pjesništva na zavičajnom idiomu* (stranica navedene knjige 167-339.). Taj dio, koji može figurirati i kao samostalna knjiga, strukturiran je od osam poglavlja, od kojih su za naš horizont problematiziranja važna dva prva potpoglavlja: *Terminološke označnice pjesništva na zavičajnom idiomu, te Kritičko-teorijski pristupi fenomenu i genezi pjesništva na zavičajno-dijalektalnom idiomu*.

U prvome Skok propitkuje pitanje **terminološke** primjerenosti odnosno sadržaj pojma pjesništva na zavičajnom idiomu. Zabrinut, naime, neujednačenošću koje vlada u proučavanju modernoga hrvatskog pjesništva na kajkavskom i čakavskom, Skok želi terminološki precizirati nazivlje s obzirom na osnovne funkcije književno-znanstvene terminologije, a to su, na prvom mjestu, kriteriji «*konkretnosti i sveobuhvatnosti*» određenih termina, što znači da se načelno pokriva čitavo polje problema, a da ne prijete višeznačnost; na drugom

je mjestu kriterij «*primjerenosti sadržaju*», te na trećem «*usklađenost s ostalom književnom terminologijom*» (Skok, 1985:169.). Držim da je prvi kriterij temeljan i dostatan, jer znanstveni dogovor koji je nužan za prihvaćenje nekog pojma trebao bi isključiti nesporazum glede moguće jednoznačnosti, pa kad se, primjerice, rekne «pjesništvo na kajkavskom jeziku, idiomu» da se zna da je riječ o pjesništvu jednog od više hrvatskih književnih jezika (alternacija: dijalekt), a nije riječ o čakavskom, ili nekom od štokavskih idioma («dijalekata»), i obrnuto. Autor ističe da se u proučavanju novijega kajkavskog pjesništva upravo terminološkom određenju poklanjalo najmanje pozornosti, i to baš u onom razdoblju kad je ono bujalo, naime u međuraću. Tada je prva terminološka označnica istaknula *dijalektalnost*, a usporedo s tim i *regionalnost*, što je rabljeno pojedinačno, zajedno ili sinonimno. U poraću se više preferirao pojam «dijalektalnog pjesništva». Svojevrni promotor termina «regionalno» jest Wiesner predgovorom Vöröšova *Tončeka Tomaša* (1918.), a afirmaciju u Tadijanović-Delorkovoj antologiji *Hrvatska moderna lirika* (1934.), u kojoj je i čakavsko i kajkavsko pjesništvo posebno rubricirano nazivom «Regionalna poezija», dok je znanstvenu verifikaciju postiglo Prpićevom knjigom *Hrvatski književni regionalizam* (1936.). S pravom Skok upozorava da je 1936. pojavom Krležinih *Balada* ta nomenklatura i njen pojmovni sadržaj doveden u pitanje, jer je to djelo označeno atributima «izvanregionalne, nacionalne pjesničke knjige» (Skok, isto:170.), pri čemu se moglo govoriti samo i kajkavskom *jeziku*, a ne nekom od regionalnih idioma, pa se tako načelno, držim, može govoriti o književnosti na čakavskom i kajkavskom jeziku, najčešće ostvarenima na nekom od njihovih dijalekata.

S druge strane, upozorava Skok, pojava i pojam «regionalno», «regionalizam», bio je situiran u organiziran književni pokret – u ovom slučaju «gričana» - s kojim nije imao ništa zajedničkog glede artističko-regionalnog, kampanilističkog, nego se tek djelomično podudarao motivima. Nadalje, taj je pojam implicira «provincijsko», što znači nešto lokalno, a ne univerzalno, iz čega automatski proizlazi i manja estetska vrijednost, nešto što je u odnosu na maticu periferno. Sve su to razlozi da je taj pojam «neadekvatan i neprihvatljiv» (isto:171.), i može figurirati tek kao jedna od značajki književnosti načelno, a ne samo dijalektalne, zaključuje Skok.

Termin *dijalektalno* pjesništvo, koje je aktualizirano također 1918. Anđrićevom recenzijom Domjanićeve zbirke *Kipci i popevke*, ističe važniju označnicu toga pjesništva, naime *jezik*, mada i to određenje pojmovno implicira također određenu opasnost. Naime, to je ponajprije lingvistički pojam, pa se nerijetko izjednačava i podrazumijeva estetsku vrijednost sa zanimljivom «filološkom građom» (isto:172.) dotična pjesništva, u kojemu je slučaju opet manje vrijedno, subordinirano pjesništvu na štokavskom standardu, jer je potonje kao razvijeniji, pa mu ono na dijalektu služi tek kao dopuna. O tome su kritički

progovorili Črnja (1977.) i Fišer (1980.). Zaključak je da valja govoriti o književnom jeziku – kajkavskom, čakavskom, štokavskom. No, ovdje se nadaje pitanje standardizacije, glede čega bi se moglo reći da su oni, sosirovski rečeno, po strukturi jezici, jer su na njima moguće govorne, književne i druge funkcionalne radnje, a po leksici dijalekti, idiomi, jer svaki književni i pjesnički iskaz (opus pojedinog pjesnika) ima najčešće jezično obilježje nekog određenog kraja, «regionalnije» je. Iz tih razloga autor zaključuje da je «*idiomska* označnica bitnija za kajkavsko i čakavsko pjesništvo nego što je *dijalektalna*» (Skok, isto:174.).

Rasprave su postale intenzivnije ponovno potkraj šezdesetih godina 20. stoljeća, kad su se aktivirale manifestacije, i kad je došao u opticaj termin «književnost na nestandardu» ili čak «nestandardno pjesništvo». Taj je pojam još manje sretan. U tim se godinama tek Črnja sustavnije pozabavio tim problemom, i on je to dobro elaborirao, ali je termin «hrvatsko pjesništvo novog izraza» implicirao da ostalo pjesništvo, na standardnom, nije modernoga novog izraza, pa zato dopušta nazvati to pjesništvo i dijalektalnim. Matković (1978.) se opredjeljuje za termin «hrvatska zavičajna poezija», ističući motivske i jezične značajke toga pjesništva u ponovnoj obnovi (renesansi) starih hrvatskih književnih jezika, čime se jača svijest o ljudskom identitetu. Iako je Matkovićeva ocjena utemeljena radi isticanja društvenog, estetskog, individualnog i općeg, Skok drži da je termin ipak preuzak «jer u svoj okvir smješta isključivo stvaralaštvo na kajkavskom i čakavskom koje je doista zavičajno obojeno, na koje se osim na razini zavičajnosti pojavljuje jednako tako i na razni svezavičajnosti obuhvaćajući u svojoj suštini ne samo individualan zavičajni identitet nego i širu nacionalnu pa i općeljudsku egzistenciju» (isto:179.). Naime, Skok sugerira kako postoji opasnost da se pojam zavičajnog pjesništva identificira s pojmom regionalnog. Na temelju provedenih analiza Skok zaključuje da bi pojam trebao naglasiti i umjetničku i jezičnu relevantnost pa predlaže termin «pjesništvo na kajkavskom, čakavskom zavičajnom idiomu», jer se time dobiva i književno-estetska označnica i motivsko-jezična specifičnost; ono uključuje moderno i suvremeno kajkavsko, čakavsko pjesništvo određeno svojom «idiomskom osnovicom» (isto:180.).

Kada je razriješio prvi korak u metodološkom pročišćavanju Skok se upušta u analizu različitih modela kritičko-teorijskih pristupa pojavi i **genezi** pjesništva na zavičajno-dijalektalnim idiomima. Metodološki postupka na sličan način: dotadašnje radove stručnjaka, koji su se bavili tim pitanjem, promatra u odnosu prema jezičnom planu, jer je zavičajno-dijalektalni idiom «u funkciji samostalnog književnog jezika» (isto:181.) i na poseban se način odnosi prema užoj i široj jezičnoj i književnoj tradiciji; u odnosu na *kritičko-teorijsku* razinu koja bi trebala pojasniti «kojim se idiomskim stvaralaštvo obogaćuje književni žanr», te u odnosu na *književno-povijesnu* problematiku koja bi tre-

bala detektirati relaciju tog stvaralaštva s «dominantnim stilskim tekovinama i strujanjima kao i pitanje njegove estetske i književno-povijesne autonomnosti u integralnosti cjelokupnog književnog procesa» (isto:181.). Polazeći s tih problemskih pretpostavaka Skok je, na temelju analize promotrene literature, došao do tipologije koju svodi na dvanaest modela «kritičko-teorijskih postupaka i metoda» (isto:182.). Kako do Skoka nije postojala sinteza tih različitih mišljenja, ovo se može smatrati njegovom sintezom, iako pritom naglašava da je ona subjektivna i da je imala za cilj pregled različitih kritičkih pozicija.

Tako mu je prvi promotreni model «regionalistički kritičko-teorijski pristup», koji je isticao regionalno obilježje, a bio je vezan uz regionalistički pokret početkom dvadesetih godina 20. stoljeća. No, u ovom tipu riječ je o onom regionalizmu koji je prepoznat u razdoblju realizma, a definirao ga je Barac (1936.), osuđujući regionalizam u užem smislu. Tek je drugi tip onaj koji se odnosi na regionalistički pokret «gričko-sutlanski», a elaborirao ga je Wiesner u predgovoru Vöröšove zbirke (1918.), te doradio Prpić u svojoj knjizi *Hrvatski književni regionalizam* (1936.). Skok suprotstavlja toj tezi sljedeće argumente: i prije Domjanića i «gričana» postoji kajkavsko i čakavsko pjesništvo (Matoš, Nazor, Galović, Ujević); međuratno kajkavsko i čakavsko pjesništvo bilo je slično općim književnim kretanjima; treće, regionalno je podignuto do univerzalnog, a niti je Domjanić pripadao «gričanima», pa prema tome kako kajkavsko pjesništvo nije bilo dijelom pokreta, nije mogli biti niti njegovim nastavkom. A zavičajna «idila» i «patrijarhalni okvir» bio je kronotop (Bahtin) u kojem se «njihov ljudski identitet najsnažnije očituje» (isto:189.) u svom intimnom, društvenom i nacionalnom biću.

Treći je model koji Skok navodi «dijalektalna teorija», koja je afirmirala element dijalekta, pa bi smisao tog pjesništva bio vezan uz afirmaciju zapostavljena dijalekta, jer je to podrazumijevalo i «emotivan odnos prema dijalektima» (190.), čime se dijalekt ujedno sačuvao od propadanja. Tu tezu zastupa i Prpić, a potencijalna je opasnost u tome što nekako izlazi da je lingvistička kategorija sama po sebi garancija književne vrijednosti. Protiv te teze bio je i Nazor, u vezi s čime Skok ističe da pjesničke zbirke nisu dijalektološki zbornici, niti su one konzervirale dijalekt, nego su «zatečeni stadij njegova razvitka unaprijedili i obogatili individualnom uporabom moguće književne izražajnosti» (isto:192.). Naredni je tip «folklorno-kritički pristup», koji je pjesništvu zavičajno-dijalektalna idioma pristupao kao odrazu folklornog obilježja neke regije, u smislu reprezentacije i u smislu obnove. Takve se sugestije mogu iščitati iz Goranova prikaza Prpićeva pjesništva. Skok naprotiv upozorava da valja razlikovati folklorne motive u okviru kakve etnološke ili slične analize od folklornih motiva unutar posebne i pojedinačne poetike, pa dakle valja razlikovati puku imitaciju od kreacije. Peti model je ukazao na «komparativne pojave u svjetskoj književnosti»; to je mišljenje ukazalo na utjecaj sličnih pojava u eu-

ropskoj književnosti, o čemu je u poraću govorio Brozović (1952.). U tom kontekstu najviše se spominjala provansalska književnost, odnosno pokret fe-librista i pjesnik Mistral, o čemu je onodobno pisao Hergešić (1938.). Uz tu teoriju Skok primjećuje da se doduše može uočiti podudarnost, no da se hrvatski pjesnici nisu opredijelili za lokalni idiom na temelju tih i sličnih pojava u europskoj književnosti, da im nisu mogle koristiti niti kao jezično-estetski uzor, ali su zato u njima mogli «steći uvjerenje o ispravnosti, opravdanosti i mogućnosti osobnog opredjeljenja i učvrstiti ih u svijesti da njihova ‚hereza‘ posjeduje kreativno i jezično opravdanje» (Skok, isto:197-198.). Dok je slijedeći model – «dijalektalni diskurs slovenske i srpske književnosti» - u smislu utjecaja ili poticaja ipak najslabiji, iako je o stilskoj filijaciji moglo biti riječi (slovenski modernisti – Galović), model «teorija otpora nesavršenosti i knjiškosti standarda» u nestandardnim dijalektima gledalo je osvježanje (Brozović, Frangeš, Flaker). No, Skok s pravom primjećuje da nije riječ o istrošenosti književna jezika, nego o stilskom manirizmu koje može zadesiti i dijalektalno pjesništvo (npr. Domjanić). Na ovaj se tip nadovezuje «teorija jezičnog i zavičajnog povratka», koju bismo mogli nazvati i arhetipskom, jer u zavičajnom govoru, odnosno povratku njemu, teži ujedno povratku «autentičnom ljudskom ishodištu» (isto:203-204.). Pri ovome se naročito manipuliralo motivom djetinjstva, na što Skok kritički ističe da se povratak zavičaju ne ograničava samo na motiv djetinjstva, nego da se tu «formira ona elementarna slika i spoznaja svijeta i života koja se uvijek nanovo obnavlja» (str:204.), odnosno da taj povratak nije bijeg od civilizacije, niti je značio romantički povratak idili, nego je to značilo, kako naglašava Frangeš, vraćanje čovjeku, zemlji, antejskom, a u jezičnom sloju ne-klišejima (usp. Frangeš, 1970.), odnosno povratku «pjesnika samomu sebi, korijenima svog bića, individualnoj i kolektivnoj intimi» (Skok, isto:205.). Model «avangardističke tradicije i modernost zavičajno-idiomskog pjesništva» afirmirao je tezu protiv uobičajena mišljenja o arhaičnosti i konzervativizmu toga pjesništva, pa ga je, slično ostalom hrvatskom pjesništvu, proglasilo avangardnim, imajući pritom na umu posebno socijalan angažman, što znači da je bio naglasak na tematskom i idejnom sloju (usp. Franišević, Črnja). Glavni su primjer bile Krležine *Balade*. Model «psihološko-filozofskog konteksta kao izvora i manifestacije zavičajno-idiomskog pjesništva» istaknuo je emotivne, psihološke i filozofske elemente zavičajna bića, čiji je promotor bio Nazor (1935.), a potvrdili su to i Prpić, Štefanić, Franišević. Međutim, to se ne smije shvatiti usko doktrinarno, o čemu je svjedočio i Nazor opaskom da su i njegovi hrvatski kraljevi čakavci, ali podjednako da ima motiva i tema koje se najprimjerenije dadnu izraziti idiomom. U tom se smislu može govoriti «o čakavskom i kajkavskom čovjeku koji je determiniran posebnom emotivno-psihološkom i filozofskom strukturom svoga bića» (Skok, isto:211.). «Separatistička i integralistička teorija» optuživala je, prva, zavičajno-idiomsko pjes-

ništvo zbog jezičnog, estetsko, i što je najgore nacionalno-političkog separatizma koje je svjesno podrivalo nacionalnu homogenost (neke su Barčeve teze bile blizu toga stajališta). Integralizam, pak sa svoje strane, smatrao je to pjesništvo integralnim dijelom nacionalne književnosti (Prpić, Brozović). Zadnji je model što ga Skok inducira «kulturno-politički i književno-povijesni uvjeti za genezu zavičajno-idiomskog pjesništva» usredotočen je na opće uvjete, to jest povijesne, kulturne, književne i jezične (Brozović). Geneza je bila uvjetovana, prema Brozoviću (1952.), šestorima razlozima: a) književni jezik bez podrške jakog centra nacionalnog života; b) nepostojanje jedinstvene nacionalne kulture; c) intenzitet lokalnih tradicija; d) slabo uporište u nacionalnom građanstvu; e) spori proces formiranja moderne nacije; f) geneza hrvatskog standarda koji nije zavladao svim sferama javna i kulturna života. S ovim se Brozovićevim opaskama Skok uglavnom slaže, ističući da su neke vanjske zakonitosti kulturno-političkog i književnog života također djelatne na fenomen koji promatra.

Zaključiti možemo, dakle, da Skok pristupa problemu detektiranja, analiziranja i elaboriranja pjesništva na zavičajnom idiomu tako što najprije kritički, što znači uz svoje primjedbe, motri postojeću znanstvenu literaturu o tom problemu, usustavljuje ju i sintetizira oko najvažnijih konstitutivnih elemenata poetičke dotična pjesništva, onih elemenata do kojih su dotadašnje znanstvene i književno-povijesne spoznaje došle, i kad je riječ o pojmovnom «čišćenju» i kad je riječ o «sadržaju» pojma, i kad je riječ – što je poetološki najvažnije – o onim strukturnim segmentima koji tvore pjesnički korpus hrvatskoga pjesništva dvadesetoga stoljeća, naime zavičajno-idiomskog kajkavskoga (i dakako čakavskoga, per analogiam) pjesništva, kako ga Skok naziva. Tek nakon toga obavljena posla, on u narednim segmentima rada govori o dominantnim stilskim odrednicama modernoga kajkavskog pjesništva 20. stoljeća katalogizirajući šest stilsko-paradigmatskih inačica (Skok, 1985:237.), koje bismo mogli sažeti u tri – simbolizam, impresionizam, ekspresionizam – i različitim njihovim inačicama i kombinacijama, te posebno društvenim temama. No, to je problem drugačijega konteksta diskusije. Prema tome, metodološki prepoznativa i dosljedna, analitičko i sintezno jasna i precizna, znanstveno i književno-povijesno spoznajno relevantna, Skokova je monografija o kajkavskom pjesništvu, kao i njegovo daljnje sustavno bavljenje tim pjesništvom, ne dokazuje samo «lokalpatriotku» ljubav, nego ponajprije znanstveni eros koji je urodio kapitalnim prinosom unutar povijesti hrvatske književnosti uopće, a pjesništva pak posebno, i to ne one «vrste» pjesništva, kako se dugo mislilo, koje je inferiorno hrvatskom pjesništvu na štokavskom standardu, nego pjesništvo, kako sam to istaknuo u monografijama hrvatskoga o pjesništvu od 1900. do 1950., vrhunaca hrvatskoga pjesništva 20. stoljeća.

LITERATURA

- Barac, A., *Književnost Istre i Hrvatskog primorja*, MH, Zagreb-Rijeka, 1968.
- Brozović, D., Regionalno i dijalektalno u novijoj hrvatskoj lirici, *Hrvatsko kolo*, V, 4/1942.
- Brozović, D., O uvjetima za nastanak i razvoj dijalektalne poezije, *Hrvatsko kolo*, V, 7-8/1952.
- Črnja, Hrvatsko pjesništvo novog izraza, *Forum*, XVI, 12/1977.
- Flaker, A., Dijalekt kao osporavanje, *Dometi*, V, 3-4/1972.
- Frangješ, I., Položaj dijalekta u hrvatskoj književnosti, *Dometi*, III, 9/1970.
- Franičević, M., *Pisci i problemi*, Kultura, Zagreb, 1947.
- Franičević, M., Čakavska poezija kao književni i dijalektalno-književni izraz, *Dometi*, III, 9/1970.
- Pripić, T., *Književni regionalizam u Hrvata*, MH, Zagreb, 1936.
- Skok, J., *Kajkavski kontekst hrvatske književnosti*, Zrinski, Čakovec, 1985.
- Šicel, M., Suvremena kajkavska književnost, *Dometi*, I, 8/1971.
- Štefanić, N., *Niš čakavski problem*, Zagreb, 1935.
- Wiesner, Lj., Predgovor, u: Vörös, *Tonček Tomaš*, Zagreb, 1918.

SAŽETAK

SKOKOVO POIMANJE GENEZE DIJALEKTALNOGA KAJKAVSKOG PJESNIŠTVA

U ovom referatu analizira se Skokov koncept pojma i geneze dijalektalnoga kajkavskoga pjesništva; ponajprije njegova briga da terminološki pročisti i razjasni sam pojam, potom da na temelju dotadašnje literature o dijalektalnom pjesništvu ukaže na prinos i nedostatak različitih teorija koje su se bavile tim fenomenom i sačini sintezu tih problematiziranja te dadne svoj zaključak. Taj je posao metodološki jasno i dosljedno izveo, te je podario nezaobilazan doprinos usustavljenju kajkavskoga pjesništva 20. stoljeća participirajući tako u književno-povijesnim sistematizacijama novije hrvatske književnosti koje su se u posljednjih dvadesetak godina počele raditi «vrstno», žanrovski.

Ključne riječi: Skok, geneza, dijalektalno kajkavsko pjesništvo

SUMMARY

SKOK'S UNDERSTANDING OF THE DIALECTAL KAJKAVIAN POETRY GENESIS

This paper analyses Skok's understanding of the concept and the genesis of the dialectal Kajkavian poetry; first his effort to clarify and explain the concept itself by means of terminology, and then, by using the existing literature on the dialectal poetry to indicate the contribution and lack of different theories deal-

ing with the phenomenon and to create a synthesis of the issues and finally give a conclusion. The methodology of the task has been clear and consistent, which contributed to structuring of the Kajkavian 20th century poetry and participating in literature and historical systematizations of new Croatian literature, being “type selected”, or genre selected in the last twenty years.

Key words: Skok, genesis, dialectal Kajkavian poetry